

УДК 37.011:338.22:316.42

JEL I25; O15

DOI: 10.31471/2409-0948-2021-2(24)-140-148

Куценко Віра Іванівна
доктор економічних наук, професор
Заслужений діяч науки і техніки України
головний науковий співробітник відділу природно-техногенної
та екологічної безпеки
Державна установа «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»
бульв. Тараса Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна
e-mail: kutsenkovira@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/000-0003-3102-0744>

Ставнича Наталія Ігорівна
PhD з економіки, асистент кафедри менеджменту і адміністрування
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: vkadres@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1370-4010>

ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ ТА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті розглянуто роль фундаментальної освіти у забезпеченні розвитку економіки на інноваційній основі та у досягненні соціальної безпеки. Досліджено зміст явища фундаменталізації освіти. У цьому зв'язку окреслено як теоретичні, так і практичні передумови її досягнення. Надалі визначаються основні шляхи досягнення фундаментальної освіти, а також аналізуються її основні компоненти, а саме: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний тощо.

Відповідно доводиться те, що фундаменталізація освіти прискорює формування інноваційної економіки та суспільства знань, які являють собою адекватні сучасному періоду моделі соціально-економічного розвитку. Поряд із тим, подана оцінка сучасної ситуації стосовно якості освіти, яка нині надається системою освіти України, і робиться висновок про її недостатньо високий рівень. У зв'язку із цим, підкреслюється необхідність наповнення освітнього процесу інноваційної сутністю, що включає як впровадження новітніх електронно-цифрових технологій, так й інноваційних освітньо-педагогічних підходів. Також у статті обґрунтовується положення про те, що соціальна безпека, з одного боку, є наслідком розвитку освіти, а з іншого – сприяє останньому.

У даному контексті у статті наводяться критерії та характеристики безпечного освітнього середовища, необхідність формування якого відмічається, зокрема, у Національній стратегії розвитку освіти в Україні. Наголошується, що головною умовою збереження соціальної безпеки є успішний економічний розвиток. Важливе місце у статті займає обґрунтування напрямів, якими має розвиватися освітня сфера. Серед цих напрямів виділяється активне впровадження соціально-педагогічного партнерства, яке є ефективною формою взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Все це покликане сприяти формуванню інноваційної економіки та суспільства знань, досягненню соціальної безпеки.

Ключові слова: критерії, освітній простір, освітнє середовище, бриколаж, соціальна безпека, фундаменталізація, професійна підготовка.

Kutsenko Vira Ivanivna
Doctor of Economic Sciences, professor,
Honored Scientist of Ukraine
Chief Researcher of Department of Natural-Technogenic and Environmental Safety
Public Institution «Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine»
blvd. Tarasa Shevchenka, 60, Kyiv, 01032, Ukraine
e-mail: kutsenkovira@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/000-0003-3102-0744>

Stavnycha Natalia Ihorivna
PhD in economics, assistant of the Department of Management and Administration
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
Karpatska St. 15, Ivano-Frankivsk, 76019, Ukraine
e-mail: ykadres@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1370-4010>

FUNDAMENTALIZATION OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF FORMATION OF THE KNOWLEDGE SOCIETY AND SOCIAL SECURITY

Abstract. The article examines the role of fundamental education in ensuring the development of the economy on an innovative basis and in achieving social security. The content of the fundamentalization of education has been investigated. At the same time, both theoretical and practical prerequisites for its achievement are indicated. The main ways of achieving fundamental education are determined, and its main components are analyzed, namely: motivational, cognitive, activity, etc.

Accordingly, it is proved that the fundamentalization of knowledge accelerates the formation of an innovative economy and a knowledge society, which are modern models of socio-economic development. An assessment of the current situation regarding the quality of education, which is now provided by the educational system of Ukraine, is given and a conclusion is made about its insufficiently high level. In this regard, the need to fill the educational process with an innovative essence is emphasized, which includes both the introduction of the latest electronic digital technologies and innovative educational and pedagogical approaches. On the one hand, the article also substantiates the provision that social safety, on the other hand, is a consequence of the development of education, and on the other - it contributes to the latter. In this context, the article provides the criteria and characteristics of a safe educational environment, the need for the formation of which is also noted in the National Strategy for the Development of Education in Ukraine. It is emphasized that the main condition for maintaining social safety is successful economic development. An important place in the article is occupied by the substantiation of the directions in which the educational sphere should develop. Among these areas, the active introduction of social and pedagogical partnership stands out, which is an effective form of interaction between all participants in the educational process. All this is designed to contribute to the formation of an innovative economy and a knowledge society, and the achievement of social safety.

Keywords: criteria, educational space, educational environment, bricolage, social safety, fundamentalization, professional training.

Вступ. ХХІ століття характеризується як нова динамічна ера. В цей час відбувається перехід від концепції, орієнтованої на споживання, до концепції, в основі якої лежить людський розвиток, а головною метою є самовираження та повне розкриття можливостей і здібностей особистості. І цьому сприяє освіта, яка, як свідчить практика, відіграє важливу роль у забезпеченні успішного соціально-економічного розвитку середовища, сприяючого формуванню особистості, здатної до самореалізації. Завданням освітньої галузі стає пошук і створення максимально ефективних та оптимальних умов для здійснення зазначених процесів.

Аналіз сучасних зарубіжних і вітчизняних досліджень і публікацій. Вказану проблематику досліджувало багато науковців, зокрема вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних і практичних засад становлення розвитку різних аспектів освіти внесли Алексеєнко Т., Безпалько О., Вайнола Л., Газман О., Завацька Л., Завгородня Н., Зверев І., Капська А., Левін К., Литвак Р., Макогон О., Новікова Л., Панов В., Петровський А., Поліщук Ю., Приходченко К., Рижанова А., Рудь М., Савченко С., Сахань Л., Чернуха Н. та інші.

Висвітлення невирішених раніше частин загальної проблеми, якій присвячується стаття. Не дивлячись на наявність багатьох досліджень зазначених процесів, ще багато проблем, пов'язаних із необхідністю реформування освіти та її впливом на соціально-економічний розвиток в Україні, а також на нині все більш значущі процеси забезпечення соціальної безпеки, залишаються гострими та актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження, представленого статтею, є пошук шляхів прискорення розбудови економіки на засадах формування суспільства знань, досягнення безпекової ситуації в країні за допомогою реформованої освітньої сфери.

Висвітлення основного матеріалу. Світова практика свідчить, що реальна модернізація економіки, переведення її на інноваційні засади розвитку не може бути реалізована без чіткої взаємодії закладів освіти, держави та бізнесу. Проте наразі, на жаль, навіть заклади вищої освіти не демонструють високого рівня інтеграції зазначених інституцій. І це при тому, що саме заклади вищої освіти покликані готувати кадри для економіки, науки, суспільства.

Не лише в Україні, а й у світі однією з найгостріших проблем в освітній сфері є підвищення якості знань, освітніх послуг. Це зумовлено багатьма чинниками, у тому числі:

- змінами соціально-економічної ситуації в світі;
- зростанням політико-економічних зв'язків між країнами;
- швидким збільшенням інформаційних потоків;
- посиленням впливу динамізму суспільного життя та ринкового механізму;
- трансформацією багатьох традиційних професій, які стали більш інтегрованими, менш спеціалізованими тощо, що, в свою чергу, диктує необхідність формування особистості, яка вміє жити в умовах характерних для сучасного періоду (невизначеність, стресогенність тощо), що зумовлює необхідність активізації творчих якостей особистості, її стресостійкості, здатності до конструктивних й компетентних дій в різних ситуаціях.

Для успішної реалізації зазначених завдань важливим є забезпечення фундаменталізації освіти, яка зорієнтована на забезпечення умов, сприяючих розвитку, зокрема, загальної культури, ерудиції, творчих якостей. Ключові компетенції розглядаються як результат вищої освіти, що зазначається в державних стандартах. Ключові компетенції, поряд з професійними, що формуються в результаті професійної діяльності, є її складовими. Вони забезпечують універсальність фахівця, зокрема:

- надпрофесійні (метапрофесійні) характеристики – це здатність, властивість особистості, що обумовлюють продуктивність широкого кола соціальної і професійної діяльності спеціаліста (здатність до саморозвитку, самоосвіти протягом усього життя, адаптації, творчості, роботи в колективі, вміння логічно мислити) тощо;

- загальнопрофесійна компетенція – це знання та вміння фундаментальної направленості, необхідні для становлення висококваліфікованого фахівця.

Фундаменталізація освіти дозволяє інтегрувати теоретичні і практичні знання, гармонійно поєднувати навчання з оволодінням необхідними професійними навиками. Це один із основних компонентів фундаментації, що являє собою збагачення процесу навчання фундаментальними, гуманістичними знаннями.

Фундаменталізації освіти сприяє пошук і створення максимально ефективних та оптимальних умов для здійснення цих процесів, у тому числі засобами самоосвітньої діяльності. Водночас фундаментація освітньої галузі сприяє формуванню компетентності фахівця. Основу самоосвітньої компетентності складають наступні вміння: планувати самоосвітню діяльність; успішно використовувати сучасний довідково-бібліографічний апарат, комп'ютерні бази даних; здійснювати огляди різних інформаційних матеріалів; готувати власні виступи та презентацію до них; вміти користуватись основами гігієни розумової праці, необхідними для підвищення ефективності самостійної діяльності тощо..

На досягнення цих умінь позитивно впливає безпечне освітнє середовище, що являє собою умову для позитивного особистісного зростання освітнього рівня. Безпечне освітнє середовище – це середовище взаємодії, вільне від проявів населення, яке має референтну значущість для суб'єктів навчального процесу, яке характеризується переважанням гуманістичної складової (тобто концентрації на інтересах (проявах) своєї суті і суті інших людей), що відображаються в емоційно-особистісних і комунікативних характеристиках певних суб'єктів [1]. Безпечним воно буде також тоді, коли буде зведено нанівець ті явища, які наноситимуть шкоду соціальним інтересам [2].

За умов підвищення освітнього рівня населення відбувається розширення особистих цінностей людини, формування соціально активної особистості. Випускники навчальних закладів, зокрема вищих, мають:

- володіти професійними компетентностями;
- бути здатними реалізувати компетенції в мовному і культурному середовищі

(рисунок 1).

Стандарти вищої освіти України для різних рівнів та спеціальностей передбачають різні програмні результати, зокрема [3]: спілкування в усній та письмовій формі державною та іноземною мовами; зберігати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства, використовувати різні види та форми рухової активності для ведення здорового способу життя. Саме тому, мовна компетенція стає важливою умовою хорошої освіти, вдалої кар'єри, формування професійної компетентності, розвитку науково-технічного прогресу, забезпечення соціальної безпеки тощо. Розвиток мовної компетентності здобувачів – важлива передумова розвитку резервних можливостей творчого потенціалу особистості тих, хто навчається. Адже компетентність – це оволодіння людиною здатністю та вмінням виконувати певні трудові функції; це індивідуальна характеристика відповідності вимогам професії; це теоретична і практична готовність до успішного здійснення діяльності.

Світова практика свідчить, що професійна компетентність має постійно вдосконалюватись. Цього вимагає перш за все поява нових технологій, а цьому, в свою чергу, сприяє постійне підвищення якості освіти, що є особливо наочним при здійсненні акредитації вищих закладів освіти. ВНЗ, які акредитують ту чи іншу освітню програму повинні підготувати відомості про її самооцінювання.

Рис. 1. Взаємозв'язок ключових мовних компетенцій

Джерело: складено авторами

Вони включають 9 критеріїв (10 для PhD). Описуючи ці критерії навчальний заклад повинен продемонструвати яким чином освітня програма: дозволяє забезпечити набуття здобувачами вищої освіти соціальних навичок (soft skills) упродовж періоду навчання; яким чином регулюється питання визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті; яким чином відбувається поєднання навчання і досліджень; яким чином викладання та наукові дослідження у межах освітньої програми пов'язані із інтернаціоналізацією діяльності ЗВО тощо.

Слід констатувати, що невирішеними залишається проблема проведення наукових досліджень з роздільним ранжуванням рівнів відповідно до різних видів закладів вищої освіти [5]. І це при тому, що для вищої освіти характерними є наступні тенденції:

- інтеграція освіти, науки, високотехнологічного виробництва задля кадрового забезпечення інноваційної економіки та формування суспільства знань;
- розвиток мережі дослідницьких університетів;
- здобуття особливих (додаткових, визначених навчальним закладом) компетенцій здобувачами освіти тощо.

Досягнення вказаних якостей залежить від багатьох чинників, серед яких вагоме місце нині посідають ефективне використання наявних ресурсів в освітній галузі та доступ до надійних цифрових пристроїв, відповідної інфраструктури, включаючи високосмугові ресурси, wi-fi, а також Інтернет-ресурси.

Зрозуміло, що поява Інтернету з подальшим його інтенсивним використанням в освітній діяльності змінило форми, зміст та механізми відповідних функціональних комунікацій. Наявність постійного доступу до онлайн-інформації за допомогою натиснення на сенсорний екран смартфона може кардинальним чином змінити те, як ми соціалізуємося, організуємо своє життя. При цьому будь-які веб-інструменти або платформи мають відповідати віку учнів і бути інтуїтивними та зручними для користувачів, а натомість індивідуалізовані навчальні плани можуть допомогти компенсувати труднощі дистанційного навчання, надавати індивідуальну підтримку здобувачам [6].

Як відомо, з початку нинішнього 2021 року в Україні передбачені вимоги щодо організації роботи з технічними засобами навчання, зокрема з комп'ютерами, планшетами, іншими гаджетами, що мають сприяти покращенню використання освітнього середовища, посиленню його ролі в досягненні безпеки освітньої діяльності. Необхідність формування такого середовища зазначається, до речі, і в Національній стратегії розвитку освіти. Водночас у ній підкреслюється важливість того щоб освітнє середовище було безпечним, комфортним і здоровим, що передбачає необхідність:

- формування безпечних умов навчання;
- оволодіння учнями компетентностями, важливими для життя та діяльності як у повсякденному житті, так і під час навчання;
- забезпечення достатнього рівня фізичної активності та досягнення здорового способу життя у повсякденній практиці тощо (рисунк 2).

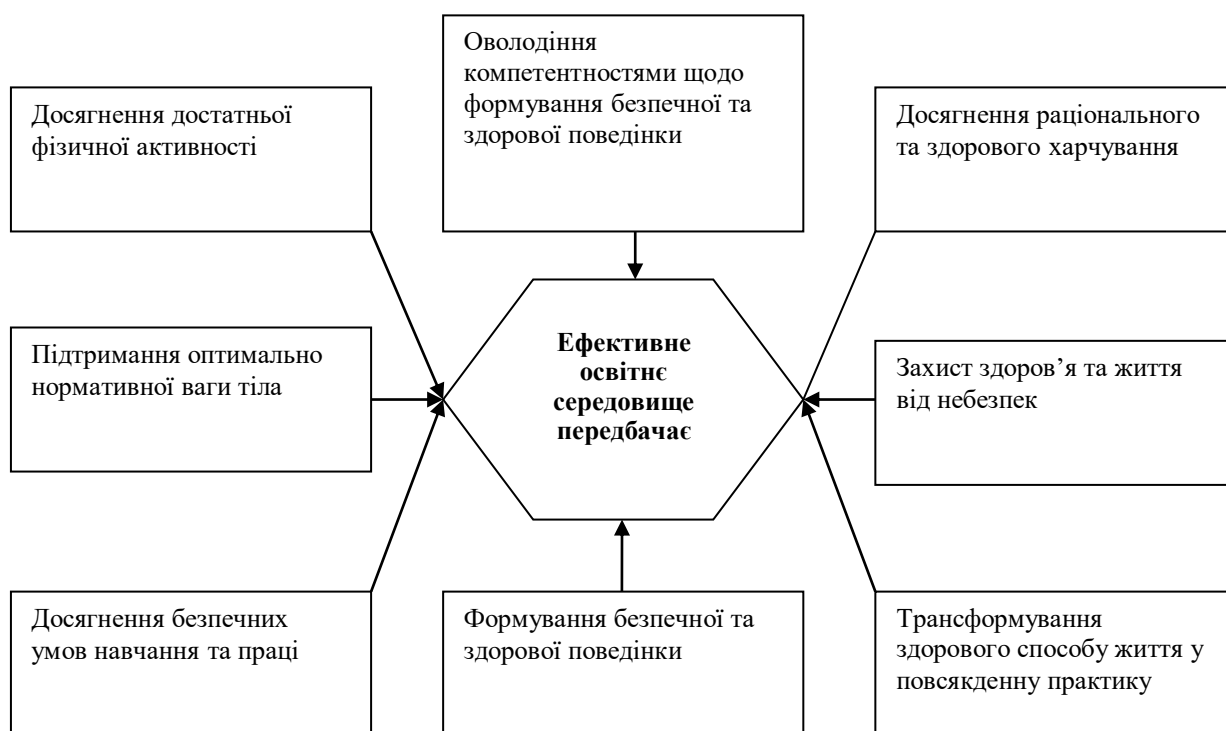

Рис. 2. Основні складові безпечного освітнього середовища
Джерело: складено авторами

Освітнє середовище відіграє важливу роль у вихованні здобувачів духовної безпеки, під якою розуміється гармонійне за формою і високо-ціннісне за змістом світосприйняття, у рамках якого кожна особистість залежно від власної специфіки вибудовує індивідуальну стратегію життя й розвитку, що змінює навколишній світ за законами добра, любові та справедливості [7]. Водночас має бути відсутнє маніпулювання свідомістю особистості, нав'язування утилітарних орієнтирів, пріоритетів.

У контексті соціальної безпеки важливим є формування національно-культурної ідентичності серед дітей, підлітків і молоді, подолання в цьому контексті дію тих чинників, які мають негативний вплив. Серед останніх:

- системна криза українського суспільства, що спостерігається останнім часом;
- невизначеність національної ідеї;
- брак ефективних реформ і позитивних соціально-економічних зрушень у країні;
- інформаційна війна та військова агресія Росії щодо України, які спрямовані на нівелювання національних цінностей тощо.

Національно-культурна ідентичність служить основою суспільного життя будь-якої держави. Зазначена ідентичність ґрунтується на національному світогляді та національній культурі, національній ідеї та національних ідеалах, національній гідності, національній самосвідомості та патріотизмі [7].

Формування національно-культурної ідентичності слугує важливим фактором соціальної безпеки. Досягненню цього сприяє ефективне використання ресурсів, інноваційних технологій в освітній діяльності, активне впровадження соціально-педагогічного партнерства. Останнє передбачає:

- встановлення партнерських відносин працівників освітньої діяльності із батьками, роботодавцями та представниками громадськості;
- визначення ціннісних орієнтирів спільної діяльності та способів їх досягнення;
- залучення батьків, роботодавців, представників громадськості до організації освітнього процесу та управління життєдіяльністю навчального закладу;
- забезпечення інформаційного супроводу психолого-педагогічного навчання батьків, роботодавців для підвищення їхньої компетенції;
- реалізація Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання, затвердженої Кабінетом Міністрів України на період до 2025 року, що передбачає здійснення інформаційно-просвітницьких заходів, тренінгів щодо культури комунікацій, здорового та безпечного способу життя, навичок збереження власного життя та здоров'я, запобігання небезпечної поведінки тощо.

Зазначене має досягатись завдяки ефективному використанню ресурсів та інноваційних технологій в освітній діяльності, активному впровадженню соціально-педагогічного партнерства, що являє собою ефективну форму взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу на користь особистого розвитку здобувачів, а також інтеграцію роботодавців в освітній процес через залучення їх до освітньої діяльності.

В цьому процесі головну роль відіграє освітянин-учитель, викладач висококваліфікований фахівець, який уособлює особливу соціальну значимість (не лише навчає, а і виховує студентів, слухачів), виступає як фахівець, характерними рисами якого є кваліфікація, ефективність, авторитет, імідж. Такий фахівець здатний задовольняти різні освітні потреби тих, хто навчається, вирішувати різні соціальні проблеми, ефективно використовуючи при цьому наявні ресурси, новітні технології, у тому числі й бриколаж (фр. *bricolage*) – тобто створення чогось із підручних засобів і результатів діяльності, комбінування елементів в єдиний продукт, знаходження нетрадиційних рішень. Варіантом бриколажу є інфобриколаж, коли здобувачі працюють з інформаційним продуктом, завдяки чому вони навчаються різним видам освітньої діяльності (рисунки 3).

Адже нині початкові заклади мають готувати своїх випускників до швидких змін, до професій, яких ще не існує, яких ми ще не можемо уявити, до використання технологій, яких ще не винайшли. Це потребує прискорення переходу від отримання знань до формування компетенцій, метою якої, як зазначено в Законі України «Про освіту», є забезпечення різнобічного розвитку особистості; виховання й соціалізація останньої, здатної до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, що має прагнути до самовдосконалення й навчання протягом життя, готової до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності тощо [9]. І цьому, як свідчить практика, сприяє й активне та ефективно використання бриколажного навчання.

Висновок та перспективи подальших досліджень. Отже, для того, щоб освіта сприяла формуванню суспільства знань та соціальної безпеки, в процесі освітньої діяльності має бути забезпечено:

- поєднання теоретичної й практичної частин навчального процесу;
- дотримання законів виховання, навчання і розвитку гуманістичних засад фундаменталізації освіти;
- забезпечення наукової організації тих процесів на практиці, які мають реалізовуватись в єдності, збагачуючи одна одну.

Рис. 3. Види діяльності, якими оволодівають здобувачі в ході бриколажного навчання

При цьому гармонійна взаємодія теоретичних і практичних аспектів слугує передумовою функціонування всіх освітніх ланок, діяльність яких має бути спрямована на реалізацію наступних функцій:

- розвиток і формування людини;
- визначення життєвих цінностей;
- профілактику негативних впливів на розвиток особистості;
- ізолювання особистості від несприятливих умов її розвитку;
- засвоєння певного обсягу наукових знань;
- формування наукового світогляду, пізнавальної активності;
- врахування маргінальної свідомості, маргінальних почуттів, вироблення навиків моральної поведінки, що відповідає суспільним нормам;
- цілеспрямоване формування естетичних ідеалів, залучення людини до прекрасного в житті, в природі, в праці;
- формування здоров'я (зміцнення здоров'я і фізичного розвитку, підвищення розумової і фізичної працездатності, сприяння всебічному розвитку особистості);
- розвиток творчої працездатності особистості, готової до життєдіяльності в умовах ринкових відносин;
- вироблення свідомого ставлення до праці як до вищої цінності;
- виховання законослухняності, а також усвідомлення важливості збереження природи, любові до неї тощо. На це мають бути спрямовані подальші дослідження.

Все це, на наш погляд, сприятиме забезпеченню соціально-економічного розвитку держави на інноваційній та безпековій основі.

Література

1. Гуцуляк Л.І. Соціально-освітнє середовище в педагогічному процесі школи. *Молодий вчений*. 2017. № 5(45) С. 304-306.
2. Ставнича Н.І. (2021). Соціальна безпека України в контексті забезпечення сталого розвитку дис. Phd за спец. економіка. Івано-Франківськ. 205 с.
3. Затверджені стандарти вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>
4. Гаращук О.В., Куценко В.І. Якісна освіта – інструментарій сталого розвитку (питання теорії та практики). Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2019. 144 с.
5. Мосийчук Т., Крапива І. Контекстность высшего образования как фактор безопасности социально-профессиональных отношений. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2016. № 2. С. 133-140.
6. Якушина М.С. Образовательная среда и образовательное пространство как понятия современной педагогической науки. *Человек и образование*. 2013. № 2. С. 60-69.
7. Кінаш І., Куценко В., Євтушенко Г. Інноваційно-освітня парадигма формування соціальної безпеки – передумова сталого розвитку *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 8(27). С. 103-110.
8. Потапова Н. В. Особливості забезпечення геймізації в освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. №7. 2019. С.210-213
9. Закон України «Про освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

References

1. Hutsulyak L.I. (2017). Sotsial'no-osvitnye seredovishche v pedahohichnomu protsesi shkoly. *Molodyy vchenyy. A young scientist*. 7, 36-39 [in Ukraine].
2. Stavny`cha N.I. (2021). Social`na bezpeka Ukrayiny` v konteksti zabezpechennya stalogo rozvy`tku dy`s. Phd za specz. ekonomika. Ivano-Frankivs`k. 205 s.
3. Zatverdzeni standarty` vy`shhoyi osvity`. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>
4. Garashhuk O.V., Kucenko V.I. Yakisna osvita – instrumentarij stalogo rozvy`tku (py`tannya teoriyi ta prakty`ky`). Ky`yiv: DU IEPSR NAN Ukrayiny`, 2019. 144 s.
4. Petrov A.V., Gurbatov S.N., Bednyy B.I., Borisova I.I. (2010). O pokazatelyakh deyatel'nosti i kriteriyakh akkreditatsii vysshikh uchebnykh zavedeniy. *Vyssheye obrazovaniye segodnya. Higher education today*. 7, 17-22 [in Russian].
5. Mosiychuk T., Krapiva I. (2016). Kontekstnost' vysshego obrazovaniya kak faktor bezopasnosti sotsial'no-professional'nykh otnosheniy. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing. Sociology: theory, methods, marketing*. 2, 133-140 [in Russian].
6. Yakushina M.S. (2013). Obrazovatel'naya sreda i obrazovatel'noye prostranstvo kak ponyatiya sovremennoy pedagogicheskoy nauki. *Chelovek i obrazovaniye. Human and education*. 2, 60-69 [in Russian].
7. Kinash I., Kucenko V., Yevtushenko G. Innovacijno-osvitnya parady`gma formuvannya social`noyi bezpeky` – przedumova stalogo rozvy`tku *Ekonomika pry`rodokory`stuvannya i staly`j rozvy`tok*. 2020. # 8(27). S. 103-110.
8. Potapova N. V. Osobly`vosti zabezpechennya gejimizaciyi v osvitr`omu procesi zakladiv vy`shhoyi pedagogichnoyi osvity`. *Naukovy`j chasopy`s NPU imeni M. P. Dragomanova*. #7. 2019. S.210-213
9. Zakon Ukrayiny` «Pro osvitu» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>